

ERMONELA ZOTO

AROMA E VERDHË

ROMAN

BOTIMET TOENA

ERMONELA ZOTO

AROMA E VERDHË

~ roman ~

BOTIMET TOENA

Tiranë

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Edona Marku Huqi

Redaktore letrare: Besa Vila

Përkujdesja grafike dhe kopertina: Erdita Oshafi

ISBN 9789928817495

© Autorja

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. “M. Gjollësja” nr. 71, Tiranë 1023

Kutia Postare 1420

Email: botimet.toena@gmail.com

toena.porosionline@gmail.com

<https://toena.al/>

Prindërve, për 50-vjetorin e martesës!

Zakonisht nuk ndodhte kështu.

Historia e tre njerëzve fatkeqë, që rrethanat i hodhën aty ku nuk duhej...

Kapitulli I

E kujt ia merrte mendja që ngjarjet do të merrnin këtë drejtim. Ishte një nga ato momente kthese, që përcaktojnë përfundimisht si do të shkojë jeta më pas, si të thuash pika zero. E kaluara fshihet, sytë shohin atë që më parë ishte e padukshme, mendja hapet në një perspektivë tjetër. Ishte pika kulmore, por njëkohësisht dhe pika e nisjes së jetës të këtij djaloshi.

Nuk shquhej për ndonjë zotësi të madhe. Jeta i rridhte monotone. Dukej se e kërkonte vetë këtë mënyrë jetese. Nga i ati kishte trashëguar plogështinë, që e bënte të mos përpiquej për të realizuar edhe dëshirën më të vogël. Përtonte për gjithçka. Nga e ëma kishte marrë bukurinë dhe finesën e pamjes. Edhe hallet duket se i kishte trashëguar nga e ëma. Eh, e ëma me atë mendjen e saj të ngatërruar! Kishte qenë e bujshme dhe tepër e çuditshme arratia nga shtëpia e prindërve dhe martesë e saj; lidhja me një provincial, braktisja e kryeqytetit dhe e jetës si artiste, për një njeri

fare të zakonshëm, pa pozitë apo ambicie. E mbante mend mirë të ëmën edhe pse i kishte vdekur shumë shpejt në një aksident pak si të pabesueshëm dhe me shumë pikëpyetje, duke pasur parasysh jetën e qetë të qytetit të humbur, ku ndodhte një ngjarje në dhjetë vjet. Që atëherë humbi interesin për çdo gjë e për çdo njeri. E donte të ëmën si të gjithë fëmijët e vetëm e të përkëdhelur, atë kishte mbrojtje, argëtim, domosdoshmëri.

Kur e pa për herë të fundit në sallën e spitalit, ashtu të përgjakur, të verdhë e pa frymë, nuk tha asgjë, nuk qau, nuk shau fatin apo botën e çmendur që ia mori aq papritur, vetëm se instinktivisht u tërhoq brenda vetes për të mos lejuar më asgjë të hynte tek ai dhe t'i bënte keq. Nuk donte të vuante dhe për këtë arsye nuk donte të provonte as mundësinë për të qenë i gëzuar. Nga natyrë dembele, erdhi e u bë natyrë tuhafe. Të atit kjo nuk i ra fare në sy, ai kishte për vete gati të njëjtat probleme. I dukej vetja i humbur pa gruan. Kështu ishte burri i shkretë, nuk kishte limit, asnjëherë nuk e kishte kuptuar masën e gjërave. Kësaj iu shtua pas ca kohe dhe një e keqe tjetër; burri me vullnet të dobët u dha pas pijes. Nuk kishte kush ta ndihmonte për të dalë nga kjo situatë, përveç vetes, por vetes ia kishte hequr fillin. Të gjithë e mëshiruan në fillim si një njeri që i ra barra për të mbajtur, përveç fatkeqësisë, edhe një fëmijë. Disa madje e këshilluan të martohej sërish. Megjithatë pas njëfarë kohe askush nuk pati më durim për t'i ardhur pas avazit e për ta ngushëlluar. Të gjithë, duke përfshirë dhe të afërmit, e larguan pak nga

pak, derisa ndodhi ajo që ndodhi e që i tronditi të gjithë më tepër se vdekja e së shoqes.

Atëherë halla e mori djalin në shtëpinë e saj, që të qetësohej për pak kohë e ta merrte veten nga gjithë ato probleme e fatkeqësi, që i ranë në kokë në moshë aq të vogël. Më pas ai u mësua me përkëdhelitë e saj dhe nuk donte të ikte prej andej, derisa u bë natyrshëm pjesë e familjes së saj të madhe për shumë vjet.

Shkollën nuk e pëlqente, mbase se nuk donte të rrinte në vende me shumë njerëz, më tepër nga frika se mos dëgjonte ndonjë fjalë të keqe për të atin. Nuk ishte nxënës i dobët, katrat, që merrte kur nuk hapte gojën në klasë, i kompensonte me notat e mira të detyrave me shkrim dhe provimeve përfundimtare. I pëlqente të lexonte. Shpesh ikte e fshihej nëpër pishat anës lumit dhe harrohej aty, ulur pa bërë asgjë, me sytë e ngulur në rrjedhën e rrëmbyer të lumit. Halla në fillim u përpoq ta sillte në vete, por pastaj hoqi dorë. Ajo kishte katër fëmijë të tjerë dhe një punë të vështirë që i merrte kohën dhe fuqitë. As te gjyshërit nga ana e së ëmës nuk donte të jetonte, e para sepse nuk i njihte mirë dhe e dyta sepse i kujtohej që e ëma qante gjithnjë kur bëhej fjalë për ta. Me mendjen e fëmijës hamendësonte se ata nuk e kishin dashur dhe bëhej histerik kur vinin për ta takuar. Le që kishin një hije të rëndë dhe një pamje tepër të hekurosur për shijet e provincës, që ngushtonin mundësinë për të krijuar atë afrimetet të ofruar natyrshëm nga njerëzit e të atit. Pas njëfarë kohe gjyshërit u lodhën me të dhe nuk

erdhën më. I flisnin në telefon më së shumti. Herë pas here merrte ndonjë dhuratë ose lekë për ditëlindje, shoqëruar me letra të gjata nga gjyshja, me këshilla dhe lutje drejtuar hallës për ta kandisur djalin që të pranonte të shkonte në shtëpinë e saj, por asnjërës prej tyre nuk iu ktheu kurrë përgjigje.

Kështu i kaloi fëmijëria dhe rinia e parë. Duke mos bërë asgjë, duke u fshehur nga gjithçka, duke mos i dhënë rëndësi vetes dhe atyre që e rrethonin. Të vinte keq të shihje atë djalosh të hijshëm, të veshur pa kujdes, me vështirim të përhumbur, që mezi kthente përgjigje të shkurtra kur e pyesnin, me një të folur të pastërvitur gati fëmimore.

Duhet të bënte një punë ky djalë. Nuk ishte budalla, vetëm i pandjeshëm. Nuk ishte dhe aq e thjeshtë, ai nuk punonte dot me njerëz, mendohej të shmangte çdo lloj kontakti dhe kur ishte i detyruar ndihej aq në siklet, sa dukej anormal. Pas disa përpjekjesh njerëzit e tij gjetën mënyrën për të rënë rehat të gjithë. I thanë të punonte në një fermë afër qytetit të tij të vogël dhe kjo ishte hera e parë që u kënaq me të vërtetë. Kjo i vinte për shtat, sepse i duhej edhe të banonte aty, kështu që u nda nga e vetmja lidhje me botën, nga familja e hallës. Punonte i vetëm në plantacionin me fiq. Ishte e thjeshtë, vetëm duhet të spërkaste pemët në periudha të caktuara. Fshatarët nuk e bezdisnin, e para se ai nuk u jepte mundësinë që t'i afroheshin të tjerët dhe e dyta, se atyre u dukej tepër i çuditshëm e i largët me atë pamje prej djali qyteti të bukur e delikat. Kishte më shumë shkollë nga

të gjithë në zonë dhe nuk kuptonin për ç'arsye të fshehtë e kishin degdisur kaq larg, apo pse donte t'i fshihej botës e të vinte në fshat, kur të tjerët donin të iknin. Patjetër duhet të ishte një arsye madhore. Në atë heshtjen e tij, u dukej shumë i zgjuar e i lartë, meqë nuk denjonte t'u fliste. Ishte një mister për ta dhe si të gjitha gjërat e mistershme, ngjallte interes, sidomos te vajzat e reja që bënë të pamundurën për t'i rënë në sy.

Aty ditët i kalonin pa u ndier, nga njëra spërkatje në tjetrën, nga njëra vjelje në tjetrën. Fshatarët u mësuan me praninë e tij dhe nuk u bënë më aq përshtypje. Ai i përkiste atij vendi, përderisa nuk donte më të ikte. Vetëm një gjë nuk kishte ndryshuar, heshtja, vetmia e tij e pakuptueshme dhe ato shëtitjet e herëpashershme.

Kishte sajuar një kallam dhe peshkonte të paktën dy herë në javë kur ishte kohë e mirë. Kërkonte vende të pashkelura, gjithmonë e më larg, gjithmonë e më i vetmuar. Askush nuk dinte ç'mendonte, apo nëse mendonte ndonjëherë, askush nuk mund të dinte pse po e çonte kështu dëm jetën e tij duke vegjetuar. Kënaqësia e tij e vetme ishte kur kapte ndonjë peshk të madh dhe e piqte aty për aty. Kishte raste kur e zinte nata, sidomos në verë dhe kthehej ngadalë në fshat ndaj të gdhirë. Frikë nuk kishte, sepse nuk kishin dëgjuar për grabitje në atë zonë dhe ai kishte një trup të gjatë e të fuqishëm që mund t'ia kish zili dhe një boksier.

Edhe ajo ditë ishte nga ditët e zakonshme të verës, kur mori kallamin dhe që pa gdhirë shkoi në vendin e tij të

preferuar. Iu desh të priste pa lëvizur të paktën katër orë, para se të kapte peshkun e parë. Me lëvizje të ngadalshme filloi ta pastronte me thikën e gjatë e të mprehur mirë, që e mbante gjithnjë me vete. E lau me kujdes në ujin e lumit dhe e vendosi mbi gurët e bardhë të bregut. Nisi të kërkonte degë të thata rreth e rrotull, për të ndezur zjarrin. Pasi mblodhi një krah, hapi çantën për të kërkuar shkrepësen. Vuri re që në çantë i mungonte kutia e vogël me kripë dhe erëza, që nuk e harronte kurrë. Nuk i kishte rastisur të gatuante peshk pa kripë dhe u mërzit me veten e tij. Eh, do të bënte një herë edhe pa të. Ndezi zjarrin dhe filloi të piqte peshkun të shkuar në një shkop të gjatë e të hollë si në hell. Këto përgatitje të ngadalta i kishin marrë dhe dy orë të tjera, kështu që vajti ora e drekës dhe po e shikonte me uri peshkun që piquej. Nxori nga çanta pak bukë dhe një domate të madhe.

Siç bënte zakonisht pas dreke, gjeti një hije poshtë një pishe dhe u shtri në kurriz. Shihte lojën e dritës së diellit nëpër gjethe, hijet dhe ngjyrat, mizat dhe karkalecat e vegjël. Mund të qëndronte ashtu deri në mbrëmje, duke u habitur me lëvizjet e heshtura të natyrës dhe me idenë se ishte i vetmi që po i shijonte, sikur të ishin krijuar për të. Ishte romantik, një herë madje kishte shkruar një vjershë, kur ishte në shkollë dhe mësuesja u kishte dhënë si detyrë shtëpie të përshkruanin natyrën në pranverë. Momenti i tij i vetëm i lavdisë ishte kur mësuesja e befasuar ia lexoi para klasës. Nuk u ndje rehat, që të gjithë kthenin kokën për ta parë, prandaj vendosi të mos shkruante gjë tjetër.

Ashtu shtrirë dëgjoi zëra, që sa vinin e i afroheshin vendit ku po rrinte. Ishin dy vetë, një djalë moshatar me të dhe një vajzë me një fustan të kuq e me kaçurrelë të lidhur me një fjongo të bardhë. Sa i pa, bëri të ngrihej e të ikte, por ata ishin afruar shumë dhe nuk donte të përballej. Shpresonte të mos e shihnin dhe të iknin më tutje, por si për inat të tij, qëndruan aq larg sa ai mund t'i shihte e dëgjonte. Nuk i erdhi mirë që të huaj po shkelnin “territorin” e tij dhe po i prishnin rehatinë. Të paktën të iknin shpejt. Djali shtroi në bar, poshtë pemës, xhaketën e tij dhe të dy u ulën pranë njëri-tjetrit. Nuk donte të shikonte drejt tyre, por kureshtja ishte më e fortë. Bisedonin diçka me zë të ulët. Djali mendohej të afrohej gjithnjë e më tepër, vajza e shtynte me druajtje. Pushuan së foluri dhe këmbëngulja e djalit bëri që vajza të mos e shtynte si në fillim. Fytyrat e tyre ishin gjithnjë e më afër, derisa djali e mbështolli në krahë e nisi ta puthte me forcë, aq sa dukej se po i merrte frymën. Nuk kishte parë një puthje aq të gjatë, në fakt nuk kishte parë asnjëherë të putheshin dy vetë në të tillë mënyrë. Djali dukej sikur do ta gllabëronte, ta përfshinte të gjithën brenda tij. Mbase ngaqë ishte hera e parë, që shihte këtë gjë, u turbullua shumë. Shikonte atë djalin të shtrëngonte të dashurën e tij dhe ndjeu në trup një valë të ngrohtë energjie, që sa vinte e bëhej e padurueshme. Netëve, kur mendonte ashtu kot për vajzat në përgjithësi, ndiente një lloj eksitimi, që e shkundte gjithë qenien e tij për njëfarë kohe, por ishte vetëm instinkt, hamendje pa lidhje. Tani që shihte një vajzë

me trup e fytyrë të vërtetë kaq pranë tij, duke u shtrënguar pas një trupi mashkullor, ishte tjetër gjë, i përmbyste gjithë përfytyrimet, shkaktonte një uragan brenda tij. Shihte përpëlitjet e saj dhe diçka, si gjë e gjallë i përpëlitej edhe atij diku thellë. Nuk mundi të duronte dot më. Donte të ikte një orë e më parë që aty dhe njëkohësisht donte të shihte dashurinë e atyre të dyve, që ai po e shijonte pa leje, ashtu për turp. Bëri përpjekjet e fundit për të mos u rrëmbyer tërësisht në atë soditje gati perverse. U kthye nga ana tjetër dhe pas njëfarë kohe, duke menduar gjëra të tjera të zakonshme, i harroi.

Pa e kuptuar e kishte zënë gjumi. Ndjeu të ftohtë dhe u ngrit për të çmpirë trupin. Kishte fjetur mbi bar dhe lagështia e mbrëmjes i futi të dridhura. Në çast u kujtua për vizitorët e panjohur dhe ktheu kokën nga vendi ku i pa për herë të fundit. Nuk ishin. Me lëvizje të shpejta mori gjërat që kishte shpërndarë në breg të lumit dhe i futi në çantë. I duhej të ngrihej herët të nesërmen në mëngjes, kështu që nxitoi të kthehej në shtëpi. Arriti pas më tepër se gjysmë ore. Vuri re se dera ishte pak e hapur dhe nga brenda dukej dritë. Të gjitha gjërat e pazakonta po i ndodhnin sot, ai nuk kishte kurrë vizitorë, aq më tepër në atë orë të vonë. Me kujdes hyri dhe pa gruan që mbante çelësat e dhomës, meqë ajo ia kishte dhënë me qira dhe shpesh vinte e pastronte. Përballë saj ishte një burrë me kurriz nga dera, i cili sa dëgjoi të hynte dikush, u ngrit në këmbë. Ishte djali i madh i hallës. U bë një kohë e gjatë

qëkur e kishte parë për herë të fundit, ndaj mezi e njohu në fillim. Dukej, që për të po bisedonin.

- Si je? - zëri ishte po ai që mbante mend.

- Mirë.

- Na ke harruar fare, u bë kaq kohë që nuk ke ardhur, - i foli duke i mbajtur dorën të shtrënguar.

- Do të vij.

- Në fakt, unë sot prandaj të kam pritur këtu gjithë ditën. Është më mirë të flasim në shtëpinë tonë që nesër. Ka disa gjëra që duhet t'i marrësh vesh. Nuk po rri më tepër, se vajti vonë. Të presim nesër.

Nuk po e zinte gjumi, por për çudi nuk po mendonte për bisedën me kushëririn, por për vajzën me kaçurrela, që kishte parë pasdite. Në çastin kur e pa nuk i vuri rëndësi, si çdo gjëje tjetër, kurse tani nuk e hiqte dot nga mendja dhe nuk kuptonte arsyen. Ajo nuk ishte vajzë e fshatit, të cilat jo se i njihte, por dalloheshin nga pamja. Ishte tepër e veçantë. U përpoq të mos e mendonte, por sa më tepër përpiquej, aq më tepër ajo i shfaqej. Donte ta kishte afër, ta përqafonte e të ndiente ato kaçurrela t'i përkëdhelnin fytyrën...

Ndenji fare pak në punë dhe u kthye në dhomën e tij të bëhej gati për të shkuar te halla. Ishte pak i shqetësuar, sepse nuk e kishin kërkuar ndonjëherë. Kishte marrë ca fiq në një qese të madhe, tjetër gjë nuk kishte ç'të çonte. U nis më këmbë, qyteti nuk ishte më tepër se një gjysmë ore larg. Hera e parë që kthehej në qytet që kur kishte filluar punën në fermë dhe shumë vende po i dukeshin sikur i shihte

për herë të parë. Arriti në shtëpinë ku kaloi pjesën më të madhe të jetës dhe pati një ndjesi të ëmbël, të paprovuar më parë, sikur kishte lënë një gjë të shtrenjtë, të cilën ishte kthyer ta merrte prapë. Halla asnjëherë nuk e mbyllte derën e shtëpisë, ndaj hyri pa trokitur deri brenda. Atë e gjeti në kuzhinë duke gatuar.

- Oh, biri im, biri im! Po si më erdhe kështu pa u ndier fare? Po si të ka halla? Po pse nuk ke ardhur të më shikosh? Po si ia ke bërë vetëm këto kohë? - e puthte herë në një faqe, herë në tjetrën, duke thënë nga një pyetje, që si gjithnjë niste me “po”.

Ishte plakur më tepër dhe mezi lëvizte. Nuk ishte shumë e madhe në moshë, por puna e rëndë dhe problemet e vazhdueshme e kishin rrëzuar më tepër sesa vitet. Vinte pak e shkurtër dhe e thatë. Gjëja më e bukur tek ajo ishte buzëqeshja e plotë dhe e ëmbël, që të bënte për vete dhe të jepte një ndjenjë të ngrohtë sigurie. Duke bërë drekën, filloi të tregonte të gjitha gjërat që kishin ndodhur qëkur ai kishte ikur. Të atin nuk ia zuri me gojë. Me një të folur të shtruar nisi të ankohej pastaj për sikletin e reumatizmit, për lekët, që nuk mjaftonin kurrë, për nipçen arrakat, që nuk e linte të pushonte as natën, për kohën e thatë, që nuk linte atë pak ujë të arrinte deri në katin e tretë e kështu me radhë. Si gjithmonë nuk e vuri re, që i nipi nuk e kishte hapur gojën as për të përshëndetur, por ishte mësuar me heshtjen e tij, kështu që ishte normale për të, që vetë të pyeste e vetë të përgjigjej.

Më në fund dreka ishte gati, po ashtu dhe njerëzit e shtëpisë nisën të vijnë nga puna. U ulën rreth tryezës së madhe dhe ai zuri vendin që rrinte dikur. I dukej sikur nuk kishte ikur asnjëherë nga ajo shtëpi dhe sikur nuk do të ikte kurrë. Pasi u ul edhe burri i hallës në krye të tryezës, dreka mori pamje të plotë.

- Pa hë, more Pirro na thuaj si i ke punët andej nga fshati?
- nisi plaku.

- Mirë.

- Dëgjo, sot duhet të flasim shtruar për ca gjëra, që të takojnë vetëm ty, - pas kësaj fjale nuk u dëgjua gjë tjetër, vetëm kërcitja e lugëve e pjatave. Ai kështu i jepte rëndësi të gjitha bisedave të familjes në tavolinë, sado të parëndësishme të ishin, e bënin të ndihej vërtet babai i familjes.

Më në fund burri i hallës iu drejtua e nisi të fliste me një ton të qetë si gjithmonë.

- Dëgjo, mor bir, nuk po i vij rrotull. Mirë, ti nuk ke dashur të shkosh te gjyshërit e tu, që të kishin djalin e vetëm të çupës së vetme dhe donin të të rritnin e të pleqëronin me ty. Mirë, unë të mbajta si djalin tim e nuk mund të të jepja aq sa mund të të jepnin ata në kryeqytet. Mirë, ti e di që gjyshi yt vdiq para tre vjetësh. Mirë, pardje më lajmëruan që dhe gjyshen e ke të sëmurë. (Po ç'e kishte këtë "mirë", që e përsëriste kaq shumë kur asgjë nuk ishte mirë!). Ajo nuk ka njeri tjetër, ti po e ke gjyshe. Edhe ndonjë punë të hairit mund të fillosh atje, se helbete, kryeqytet hesapi. E

di, që je mirë në fshat, po nuk i thua dot jo një plake, do të ngelet pishman kur të vdesë. Mirë, ti mendoje vetë, se nuk je i vogël tani, po shko njëherë shikoje e pastaj vendos si të jetë më e mira, mirë? Mirë. Ti rri sot këtu, nesër që në mëngjes nisu me trenin e parë, se me ata të fermës flas unë, ti e di që kam goxha muhabet, mirë? Mirë.

Se mos duhet të jepte një përgjigje. Ai nuk kishte vendosur ndonjëherë, kështu që nuk i bëri përshtypje as kjo lëvizje e re. U përshëndet me njerëzit e shtëpisë dhe u nis siç ishte. Gjatë udhëtimit po mendonte si të gjente shtëpinë e gjyshes, sepse një herë kur kishte qenë, e kishin shoqëruar të tjerët. Ku të kërkonte në gjithë atë qytet të madh? I kishte të gjitha të shkruara në një copë letër, por prapë kishte frikë, po sikur të humbiste? Apo nuk kishte gjithë ata njerëz! Eh!

Priti një çast para derës, para se të trokiste. I vinte të kthehej nga kishte ardhur. Po sikur të rrinte vetëm atë ditë dhe të nxirrte ndonjë arsye për t'u kthyer në fshat? E vendosi, kështu do të bënte. Trokiti. Priti pak, trokiti përsëri pak më fort. Nga brenda u dëgjua një zë, kështu që provoi të hapte derën. Me një emocion të fortë, bëri një hap brenda. Ishte një korridor i errët, i vogël dhe me një ajër të rëndë, por jo erë të keqe. Eci drejt derës së hapur, që duhet të ishte dhoma e pritjes dhe pa dy gra të ulura në një kanape madhështore. Njëra prej tyre, sa e pa, bëri të ngrihej me mundim dhe me një gëzim të dukshëm iu hodh në qafë.

- Oh, shpirti im! I vogli i nënës. Sa të kam pritur! Më kishte marrë malli kaq shumë. Dale të të shikoj një çikë.

Sa më qenke rritur t'u bëftë nënia kurban! Ja moj Eftali, ky është djali im. Ma ndiente zemra që do të vije. Kam tre vjet që nuk e kam parë moj Eftali, që për vdekjen e të shuarit, i ndritte shpirti atje ku është. Pikë në zemër e ka pasur, ta kishte afër djalin, po ja ku erdhi tani, nuk ka gjëkafshë, erdhi tani. Je lodhur të keqen? Do të hash t'u bëfsha? Hë moj Eftali më thuaj nuk i ngjan kopjo çupës sime të shkretë? Ah, e shkreta unë e shkreta, ja ma nxori mallin e asaj çupe, t'u bëfsha kurban more evlat.

E fol, e fol pa frena, sikur do të kompensonte në pesë minuta gjithë vitet e heshtjes. Pirroja mbeti më këmbë një copë herë dhe kur pa që gjyshja nuk pushonte, nxori nga çanta gjërat që kishte sjellë për të dhe u shkëput për t'i lënë në tavolinë. Më pas u ul në një nga kolltukët e rëndë dhe u fundos në të. Gjyshja vazhdonte të fliste, më së shumti me vete ose i drejtohej Eftalisë. Po cila qe kjo Eftalia? Nuk kishte folur fare, dukej një plakë e qetë. Pirros të gjitha plakat i dukeshin njësoj, me ato flokë të bardhë të mbledhur prapa kokës, me rrobat e zeza e me shaminë e palosur disa herë me kujdes në dorë. As që mund të mendohet një plakë pa shami në dorë. E rrotullonin në duar, kur ishin nervoze ose kur flisnin me të tjerët, fshinin sytë, që u lotonin shpesh, kur kujtonin të vdekurit e tyre, fshinin djersët që u kullonin, kur ishin në kuzhinë duke gatuar, ose kur vinin nga pazari të ngarkuara, ose kur ngjishnin e zbrisnin shkallët të lodhura.

- E po, meqë të erdhi dhe nipi, tani unë po iki. Mos harro të pish ilaçet e darkës, t'i kam lënë mbi frigorifer. Hajde mirë të gjeça, - tha Eftalia duke u ngritur.

- Do të më vish nesër?

- Të shomë deri nesër.

Të dyja plakat me ngadalë shkuan drejt derës, duke vazhduar muhabetin.

Pirroja zuri të vështronte dhomën e madhe të ndenjjes. Gjithçka aty ishte madhështore, e rëndë dhe e errët. I bënë shumë përshtypje perdet ngjyrë vishnje me shumë pala, si perde teatri, që zinin gjithë faqen e murit me dritare. Pastaj i ngriti sytë nga abazhuri prej bronzi me pesë llamba në qendër të tavanit. Poshtë tij, një tavolinë e vogël e mbuluar me një dantellë të bardhë të hollë. Rreth saj, kanapeja ku më parë ishin ulur dy gratë dhe dy kolltukë. Një pasqyrë e madhe, me kornizë druri të zi të gdhendur me motive zambakësh, e vendosur në mur dhe e mbështetur në një komodinë të gjatë e të ngushtë, zinte gjithë qendrën e një faqeje muri. Në të pasqyrohej një pikturë e vendosur në murin përballë, që nuk dallohej mirë, sepse ishte nxirë shumë nga koha dhe ngjyrat origjinale ishin përzierë në një të zezë e kafe të errët dhe tek-tuk ndonjë blu gati të padukshme. Mbi komodinën e mbuluar me një dantellë identike si të tavolinës së mesit, ishin radhitur disa korniza të madhësive të ndryshme dhe një guaskë e stërmadhe, që nuk dallohej nëse ishte artificiale, një vazo e vockël kristali me një lule të tharë dhe një si kuti e vogël e mbuluar edhe ajo me guaska të ngjitura me rregull. Ktheu kokën prapa dhe në mur pa të

varur një fotografi të zmadhuar, ku dukej e ëma duke i rënë pianos në skenë me një buzëqeshje të lehtë. Duhej të ishte në moshën që Pirroja kishte tani, dukej e lumtur, e bukur dhe plot energji. Atij i mbetën sytë të ngulur mbi fotografi dhe kështu e gjeti gjyshja, të përhumbur.

- Eh, mor bir, nuk ka shpirt fotografia, po unë asaj i flas përditë.

Në atë psherëtimë, ai kuptoi se lidhja me gjyshen e tij ishte më e fortë nga sa mund ta kishte menduar, sepse kalonte përmes kujtimit të së ëmës, megjithëse as këtë nuk e njihte, as atë nuk e mbante mend mirë. Vetëm mendimi, që e ëma kishte lënë në këtë shtëpi shumicën e jetës së saj të shkurtër, e bënte të afërt me gjithçka rreth e rrotull.

- U më raftë pika, nuk të kam dhënë gjë për të ngrënë. Ja, tani sa të vete ta ngroh, - dhe bëri të ngrihej përsëri, por trupi i saj nuk ishte i fortë sa dëshira për t'i shërbyer nipit, ndaj u desh një copë herë para se të shkonte në kuzhinë...

Ndërroi mendje, do të rrinte me gjyshen më tepër nga sa kishte vendosur në fillim. Fshati aty ishte, nuk lëvizte nga vendi. Pastaj, se mos kishte ndonjë gjë të rëndësishme për të bërë. Duke u rrotulluar në krevat, mendonte për të ëmën, për kujtimet që kishte lënë në këtë shtëpi. Ja, përsëri nisi të mendonte për vajzën te lumi. Tashmë nuk mund të rrinte gjatë pa menduar për të. Kishte parë shumë vajza, por deri atëherë asnjëra nuk i kishte bërë përshtypje. Pse pikërisht kjo vajzë, që i kishte kaluar afër vetëm për pak, kishte ngecur në trurin e tij pa dashje? Në fakt nuk i mbante mend

tiparet e fytyrës, e kujtonte si të vagullt dhe e konturonte vetë sipas dëshirës.

E zgjoi një zhurmë në korridor. U ngrit dhe u vesh shpejt. Ishin dy gra. Nuk donte t'i takonte, por nuk kishte zgjidhje tjetër. Njëra ishte Eftalia. *Po kësaj nuk iu durua që në pikë të mëngjesit*, mendoj. Si duket e kishte shpërndarë lajmin në të gjithë fisin. Ai i kishte parë të gjithë mbledhur bashkë vetëm dy herë në jetën e tij dhe të dyja herët në rast vdekjeje. Kur i vdiq e ëma, nuk vuri re asnjë, ngaqë ishte i vogël dhe nuk e lejuan ato ditë të rrinte në shtëpinë plot me njerëz, ndërsa kur i vdiq gjyshi ishte aq i hutuar dhe i tërhequr, si në varreza, si në drekën mortore, saqë as aty nuk i njohu dot kushërinjtë e shumtë e të afërmit e tjerë. Në fakt tani që po kujtohej, ai nuk njihte nga afër asnjë nga fisi i së ëmës, përveç një djali tezeje të saj, që e sillte puna në qytetin e largët. Nga ai kujtonte vetëm lotët e së ëmës kur e takonte dhe mbrëmjet e gjata që ajo i kalonte me të duke biseduar për ata që kishte lënë në familjen e vjetër.

- Si u gdhitë? Erdha të të shoh, se e di që u lodhe dje kur të erdhi nipi. Solla dhe nusen me vete, se do të shkojmë më vonë nga Peçi.

- Mirë moj mirë, unë u rinova dje, ti thua u lodhe. Ilaçet i piva në rregull, nuk më gjen gjë tani që kam djalin këtu. Po ti moj nuse mirë je?

Ajo, që i thoshin akoma nuse, kur në të vërtetë ishte në moshë të tillë, që edhe për mama dukej e madhe, sidomos nga përmasat, i buzëqeshi dhe u përkul ta puthte. Pastaj u kthye nga tjetra.

- Hë, more Pirro, nuk po e takon tezen?

E mori vesh tani që Eftalia ishte motra e gjyshes dhe kjo tjetra duhet të ishte gruaja e djalit që kujtonte nga fëmijëria. Po ç'bënin aty që në pikë të mëngjesit, këtë ende nuk po e kuptonte. E si mund të shkëputej prej tyre, kur nuk kishte ku të shkonte tjetër? Nuk po i pëlqente të rrinte t'u përgjigjej pyetjeve të tyre për jetën e tij andej larg e të bënte muhabet me gratë në dhomën e pritjes. Ato duket se e kuptuan këtë gjë dhe u ngritën të dyja shumë shpejt.

- Pastaj do të dërgoj Vasilikën të vijë të bëjë ndonjë gjë për të ngrënë, - tha Eftalia.

- Jo, unë di të gatuaj, e bëj unë, - e para herë që foli dhe të tria gratë mbetën për një çast për të kuptuar atë që tha Pirroja.

- E po, mirë ne po ikim, të kemi lënë në dorë të sigurt tani.

Nuk kishte ndonjë dëshirë të madhe të gatuante, por më mirë të ishte vetëm me gjyshen, sesa me njerëz të tjerë. Pastaj brenda katër mureve nuk mund të rrinte pa bërë gjë fare. Përveç kësaj, kishte shumë gjëra që donte të merrte vesh nga gjyshja dhe më pas të vendoste atë që do të bënte

në të ardhmen. Nuk dinte si ta niste bisedën. Më mirë të priste një herë. Nisi të vinte rrotull nëpër shtëpi, duke parë e zhbiruar nga të gjitha anët. Gjyshja me të vërtetë ishte e lodhur, sepse zuri krevatin e nuk po ngrihej.

Pirroja shkoi në tregun e improvizuar të disa ambulantëve, që ishte pikërisht poshtë pallatit dhe bleu peshk, meqë ishte e vetmja gjë që dinte të gatuate dhe ishte lirë për xhepin e tij. Kërkoj një herë nëpër kuzhinë për gjërat që i duheshin dhe nisi nga puna gjithë qejf. Donte që gjyshja ta pëlqente, si një shlyerje për kokëfortësinë e kotë të fëmijërisë kur nuk pranonte të rrinte me të. Por gjyshja ishte e këputur për të ngrënë në tryezë me të, kështu që u detyrua t'ia çonte në dhomën e saj.

Emocioni më tepër sesa sëmundja, e kishin rrëzuar brenda ditës. Megjithatë ajo bëri një sforcim për të lëvizur. Kur pa kujdesin e nipit u prek, por nuk e dha veten. Kishte kohë që priste një gjest afrimi nga ana e tij e kur shikonte që ky afrim erdhi kështu papritur, nuk dinte si të sillej. Dukej që nuk kishte trashëguar vetëm pamjen e së ëmës, por edhe atë mendjen e saj të pakuptueshme. Ishin të zakonshme kapërcimet e saj drastike nga një gjendje në tjetrën. Ndonjëherë kjo sjellje të ngre nervat, ndonjëherë është interesante; mësohesh dhe të duket e natyrshme. Edhe me Pirron kishte për t'u mësuar shpejt. Sa më tepër e shikonte, aq më tepër i shtoej dëshira për ta mbajtur aty. E dinte që i

përkiste atij të vendoste nëse do të rrinte apo jo, një vendim që ndikonte tepër në jetën e saj. Para se të vdiste ajo donte të njihje të vetmen trashëgimi të gjallë që do të linte pas.

Gjithnjë e më tepër po i mbushej mendja që i shoqi e kishte dënuar rëndë të bijën duke përbuzur dhe mospranuar zgjedhjen e saj të jetës, sido që mund të ishte e gabuar. E çfarë kishte fituar me atë sjellje të ngurtë? Largimin përfundimtar të së bijës, vetminë e tyre të thellë në shpirt sa ishte ajo gjallë, dhimbjen gërryese kur vdiq aq papritur larg tyre, që i shoqëroi për gjithë jetën, kur mund të ishte ndryshe, kur me shumë mënyra mund të bënin përpjekje për ta rregulluar të bijën afër tyre dhe mund ta kishin ende aty, mund të mos e shikonte kështu nipin si gjysmë të huaj dhe në këtë gjendje të mjeruar, që as ai vetë nuk e kuptonte, të mos e kishin lënë familjen e tyre, aq të shquar ndër breza, të përfundonte kështu. Egërsia shfaqet në shumë forma edhe kur duket se bëhet për të mirë dhe në të gjitha format sjell të njëjtin dëm e të njëjtin përfundim; shkatërrimin. Eh, sa herë i ishte lutur për të shkuar te dhëndëri për ta afruar në familjen e saj, sa net kishte kaluar pa gjumë, duke qarë e duke mallkuar atë krenari idiote, që e ndau nga njeriu që donte më shumë në këtë jetë, nga vajza e saj e vetme.

- Sa i ngjan Katerinës sime të shkretë! - një psherëtimë i doli së mjerës gjyshe si pa e kuptuar, sikur do t'i vinte kapak gjithë atij rikthimi të dhimbshëm në të kaluarën.

- Vërtet? - më tepër ai donte të dinte diçka më shumë për këtë fakt, sesa të merrte një konfirmim për fjalën e shkurtër që tha gjyshja. U rrëqeth kur dëgjoi për herë të parë pas kaq kohësh atë emër. Kishte kaluar një jetë e tërë, ai nuk kishte më as mall, as dhimbje për të ëmën, por gjithsesi kishte raste kur ajo i kthehej në mendje ashtu siç ishte atëherë.

- Ja, edhe ajo kështu ishte si ti, i bënte gjërat me kujdes, po ama kur i mbushej mendja vetë, asnjë nuk e detyronte dot për asgjë. U, sa të mirë e ke bërë këtë peshkun t'u bëftë nënia ty. Eh, mor bir më kujtohet një herë, jot ëmë ishte ndonja gjashtë a shtatë vjeçe. E kishim lënë vetëm në shtëpi dhe ajo kishte kthyer përmbys gjithë kuzhinën, për të bërë një si qull të ëmbël me aq gjëra brenda, sa nuk ia morëm vesh përse e kishte nisur. Na tha që donte të bënte kek. Mirë që ishte e vogël e nuk arrinte të ndizte sobën për ta pjekur, se do na kishte bërë gjëmën. Atëherë nuk kishim shumë për të ngrënë, ishte kohë krize për të gjithë dhe nuk dinim ku t'i gjenim ato që çoi dëm. I ati u inatos, siç e kishte zakon ai, po unë e mora me të mirë. E vogla ime, donte të na kënaqte, të tregonte që ishte rritur dhe të bënte një gjë vetë me doçkat e saj. Sa e bukur ishte! Një fëmijë që vetëm qeshte, donte të rrinte me njerëz dhe kënaqej kur e përkëdhelnin dhe e mburrnin për ato që bënte; si çdo fëmijë. Kështu mbeti dhe kur u rrit, donte të ishte më e mira në të gjitha, ta donin. Bëhej keq kur nuk e përfillnin, le kur i thoshte gjë njeri. Eh, mor bir.

Gjyshja sa e kish cimbisur pjatën dhe ra pa fuqi mbi jastëk kur mbaroi së foluri. Ai nuk i tha gjë, u kthye në kuzhinë dhe e hëngri të gjithë atë që kishte gatuar për të dy, gjithsesi aty kishte për të mbetur. Po tani ç'të bënte? Të paktën të dilte, se nuk i rrihej mbyllur në atë shtëpi. Po ku të shkonte? Këtu nuk kishte as breg lumi, as hapësira të mbushura me pemë që kërkonin kujdes. Iu prish prapë mendja për të ikur andej nga erdhi. Si nuk po vendoste dot? Atje kishte gjithçka me të cilat ishte mësuar, këtu kishte gjithçka që donte të dinte për gjysmën e rrënjëve të tij. Asnjëherë nuk i kishte bërë përshtypje asgjë, por tani sesi i kishte hipur për të krijuar një bazë për veten e tij, atë që donte ta niste te halla, por që nuk arriti dot, ngaqë ishte tepër i vogël dhe tepër i papërfillur në gjithë atë familje të madhe, ku gjithashtu të mëdha ishin dhe problemet e përditshme. Këtu ishte ndryshe, tani ishte një njeri, që kishte nevojë për të dhe ai donte t'ia jepte sa të kishte mundësi. Vendosi të rrinte.

Po si do ta mbante veten? Duhet të gjente në fillim ndonjë punë para se të shkëputej nga fshati. Duhet ta shikonte me kujdes këtë gjë, se nuk donte të bëhej barrë, pikërisht tani. Po si ta gjente këtë punë? Mbase njerëzit këtu mund të bënin diçka, por ata nuk e njihnin, nuk dinin asgjë për të, kushedi ç'lloj pune i jepnin për të bërë e ai nuk do të mund të zgjidhte dot. Kishte frikë mos e tallnin, ai e dinte që nuk ishte në gjendje të rrinte normalisht me të tjerët, por për

këtë edhe mund të bënte ndonjë përpjekje. Duhet të fliste një herë me gjyshen. Mbase ajo kishte ndonjë mendim më të mirë. Priti në sallonin e madh se mos pasdite ajo do të ngrihej nga krevati, por koha kalonte dhe ajo ende nuk po dukej. I vinte zor të hynte në dhomën e saj, jo se e ndiente si njeri ende të huaj, po nuk e duronte dot pamjen e një njeriu të shtrirë në një orë të ditës. Kjo i kujtonte babanë e tij.

Ndonjëherë kur vinte nga shkolla e gjente në shtrat të dehur, as në gjumë, as zgjuar, ende me rrobat e punës në trup dhe me një pamje të mjeruar, sikur një natë më parë kishte bërë ndonjë betejë dhe ishte mundur. Nuk nxirrte asnjë zë, se mos e shqetësonte dhe kushedi çfarë ndodhte pastaj. Jo se i ati ishte i dhunshëm, madje mund të thuhej se ishte më i butë se shumica e njerëzve, por ajo pamje i impononte një frikë të tmerrshme. Pirroja i llahtaritur sa herë që e shihte në atë gjendje, nuk u mësua asnjëherë me këtë deri në fund. Edhe shumë vjet më pas, ai vazhdonte ta shihte në ëndërr në po atë mënyrë që e kujtonte mbi krevat. I kish mbetur në kujtesë një nga këto mbrëmje, sepse i ati siç rrinte shtrirë, e kish kërkuar pranë dhe thërriste me zë të lartë, sikur po e thernin, fjalë të pakuptueshme. I tromaksur, i vogli ia kish krisur vrapit për te halla, që banonte shumë afër tyre dhe kish qarë në prehrin e saj për gjithë natën. Kjo nuk u përsërit asnjëherë, babai edhe kur dehej, që nga ajo natë shkonte sa andej-këtej nëpër qytet ose anës lumit. Dukej që i shmangej

të birit si një njeri në faj, që nuk e zhbën dot atë që ka bërë. Sa herë që ai nuk kthehej me kohë në shtëpi, burri i hallës dilte ta kërkonte duke sharë e mallkuar, që po harxhonte kohën kot me një të çmendur për t'u lidhur, po nuk kishte çfarë t'i bënte së shoqes. Kur i dilte pija, i fliste sa mundej për ta kthjelluar, por të gjitha shkonin kot, sepse pas një jave a dy disiplinë, i harronte të gjitha dhe pinte sërish ose pinte pikërisht për të harruar.

Të gjithë u çuditën kur ai nisi këtë rrugë pas vdekjes së gruas dhe u erdhi keq, sepse para fatkeqësisë ai ishte si të thuash një lloj shembulli në qytet, ashtu si duhet të ishte burri ideal i një familjeje të lumtur. “Shkoi sy ai dhe e shoqja”, thoshin plakat tek e shihnin të hallakatej rrugëve të periferisë nga një klub në tjetrin, i ndotur dhe i grisur si mos më keq. Shokët, me të cilët kishte kaluar gjithë kohën para se të binte në atë gjendje të keqe, nuk i afroreshin dhe bënë sikur nuk e shihnin kur ecte duke u lëkundur nëpër rrugët dytësore. Ai tashmë ishte bërë hija e vetvetes. Ditët nuk kishin më kuptim. Njeriu edhe kur është në kulmin e dëshpërimit, pasi kalon dallga e parë, që të përmbys e të zhyt thellë, e gjen një rrugëzgjdhje në të mirë të vetes dhe del sërish në sipërfaqe për të filluar përpjekjet e jetës nga e para dhe po nuk e kuptoi këtë pas njëfarë kohe, është vërtet budalla. Dukej që Sotiri doli tamam budalla. Në rastet kur ishte esëll, i afrohej djalit të trembur për ta përkëdhelur, por

këto shpërthime dashurie Pirros së shkretë nuk i hynin në punë, përveçse e çorodisnin më keq. I fliste për shumë gjëra njëherësh, por të sipërfaqshme e pa lidhje. Kurrë nuk i fliste për të ëmën, ose për kohën para se ajo të vdiste, bënte sikur ajo nuk kish qenë kurrë.

Një të diel, Sotiri e nxori të birin për t'i blerë rroba të reja, siç bënte Katerina një herë në vit, në pranverë. Në fakt kishin kaluar dy pranvera që kur nuk e kishte bërë këtë gjë dhe lumturia e fëmijës ishte shumë e madhe. U futën në të vetmin dyqan për të qenë veshjesh në të gjithë qytetin. Në krah të derës ishte një pasqyrë e madhe, ku babai i hodhi sytë rastësisht. Përballja me ato dy figura të mjera, të pasqyruara aty, e shtangu në vend. Ku e kish katandisur veten? Cili ishte ai burrë i shpërfytyruar, që kish zëvendësuar brutalisht atë njeri të fisëm që mbante mend përpara ca kohësh? Ai kujdes, që më tepër ia kishte imponuar e shoqja me kalimin e kohës me atë metodën e saj të ëmbël të këshillimit pak të fshehur, ishte zhdukur, ia kishte lënë vendin një masakre të plotë estetike. Nga dobësia e madhe, sytë i ishin nxirë dhe zmadhuar, rrobat e zhubrosura e me një ngjyrë të papërcaktuar i rrinin si të varura në një kremastar dhe flokët e kreshpëruar e të rritur më tepër nga ç'duhet i jepnin pamjen e një eremiti. Në atë moment e kuptoi që kish prekur fundin e greminës ku e kish hedhur veten. Edhe herë të tjera i kish ndodhur të gjendej në vështirësi të madhe,

por kjo ishte ndryshe. E transformoi si njeri, sepse ishte ai vetë që e kishte shkaktuar! Edhe kur e mendonte, i dhembte gati fizikisht. Si mund të ndodhë? Deri kur do t'i duhej të duronte këtë dhembje? Ah, sikur të mund të kthehej prapa! Ose të paktën të harronte. Avujt e alkoolit sikur i çlironin, jashtë trupit të drobitur, pak nga e keqja që mbante brenda, por edhe ajo përhumbje kalonte shpejt. Nuk mund të rrinte i lidhur pas shishes, duhet të shkonte dhe në punë, duhet të rriste djalin, këtë qenie fatkeqe, që e mbante përdore e që meritonte të rronte, në mos normalisht, të paktën të rronte. E shihte ashtu të tulatur, të trembur, të lënë pas dore, të veshur si mos më keq, me rroba të njëjta nga pamja me të tijat dhe sikur po lëkundej në vendimin për të mos e lënë të jetonte për disa kohë me vjehrrit, që po e kërkonin prej kohësh. “Jo, kurrë, sa të jem unë gjallë ata nuk ma marrin dot. Të ishte vjehrrri burrë për të qenë, e kishte njohur djalin kur e kish gjallë të bijën. Jo, jo.”

- Urdhëroni? - e përmendi zëri i vrazhdë i shitëses.

- Doja të blija një palë pantallona dhe një këmishë për djalin... dhe për vete, - ndërroi mendje në çastin e fundit. Pa me frikë paratë që kishte në xhep, se mos nuk i dilyn. Për fat kishte marrë rrogën para dy ditësh dhe kishte vënë re që nuk ia kishin mbajtur ato tri ditë që kish munguar. Kësaj radhe drejtori, Agroni, ish-shoku i shkollës, i kishte dhënë paralajmërimin e fundit. Ose të paraqitej siç duhet në punë ose të kërkonte ndonjë mundësi tjetër për të jetuar.

- Kemi vetëm këmisha për të rritur, po për djalin mund të jap një bluzë shumë të bukur, ja shikoje.

- Mirë, po e marr.

Provuan disa gjëra të tjera, më tepër për t'i bërë qejfin djalit dhe dolën nga dyqani tërësisht të ndryshuar. Vendosiën të shkojnë edhe te berberi, ku ndenjën një goxha copë here duke u rregulluar e parfumosur, si për ndonjë rast të veçantë. Në fund shkuan në atë restorantin e bukur në kodër, të cilin djali e kish parë vetëm nga larg dhe hëngrën aq shumë, sa mezi u ngritën nga tavolina. E nesërmja nuk ekzistonte. Po përjetonin një ditë të lumtur, të paharrueshme. Ishte hera e fundit, që Pirroja e kishte kaq afër dhe e shihte kështu të atin me syrin e fëmijës. Të nesërmen ndodhi gjëma.